

SONJA ANDERSSON

- den tysta juvelen från Haga

I Sonja Anderssons andra diktsamling, som utkom för över trettio år sedan, finns ett öppet och ungdomligt sätt att skriva om sig själv och sin personlighet. Här lever hon nära sina dikter på ett oskyddat, ömtåligt sätt. Dikterna är som speglingar av en inre känsla, vars komplicerade struktur, kan anas mellan rader. I dikten "Sonja-barnet" är det spontana uttrycket närvarande här och nu:

*Se på Sonja Plingeling!
Hon har famnen full
av Sommar och av Ingenting.
Hon grimaserar
och gestikulerar
och berättar nästan allt
hon vet.
Och har nästan ingen Hemlighet.*

Poeten visar ett ärligt förhållande till sitt skrivande. Känsla och ord hör intimt samman. Den plötsliga famnens glädje kan med ens förloras. "Ingenting" infinder sig längre. Det kan inläsas som en provocerande grimas, en gest från ett komplicerat inre. Det personliga djupet och de yttre intrycken tycks vara lika förenade som blod och hud.

Det tonårslikt hudlösa dominerar. Sonjas komplexa natur kommer fram då och då, som ett slags "viskande gräs" mellan lugna bergsskrevor. Den svalkande vinden kan dölja hettan under huden, för att i nästa stund blomma upp som en tanklös önskan om att synas, vara till: "Jag vill vara brun och snygg och djärv." Kanske en inte helt ovidkommande önskan, då sommarens badliv tar vid och de fysiska aktiviteterna kommer fram under det varma solljuset. Men för Sonja handlade det troligen om en djupare och sannare önskan om att kunna leva ett meningsfullt liv.

Majken Johansson och Frälsningsarmén

Spontant känner jag att Majken Johanssons ande flyger genom dikternas ord. En enkel trosvisshet, som är förankrad i Frälsningsarméns glättiga hornmusik. De enkla visorna sjunger om Jesus, som en självklar Herre, och trosvissheten, som en aldrig svikande låga.

Den första diktsamlingen, "Människor går att äta", är tunn. Den rymmer ett trettiotal dikter av olika format och innehåll. Starka, kraftfulla känslor, blandas med en eruptiv glädje, som kan kännas något förutsägbar i ett starkt pendlande psyke. Yta och djup, födelse och död, ljus och mörker, är de polära ord kring vars axel dikterna snurrar.

Slutdikten "Fred" visar också på poetens främlingskap i en tid av förändring. Hon har i den snabba reflexionen genomskådat livets krassa natur, dess plåga och hugsvalelse. Hon säger sig "inte vilja ha med detta att göra" Hon går bort för att dö.

Jag kom hit och tittade mig undrande omkring.

*Jag går med undran.
Och blommor skola täcka min grav.
Blommor som sedan vissnar.*

Med beundran ser hon enens strävsamma liv på den magra jorden. Samtidigt vakar i bakgrundens mörker en hotande ”djävulens tass”. Livet tycks upprepa sig intill förväxling och förblandning. Det kan anas att det är ”sent på jorden” för Sonja.

En stark känsla av kärlek kan dyka upp, lika stark som maten, födan. ”Människor går att äta, visste du inte det”, säger hon i en av de längre dikterna, där det snart framgår att det finns en stark inre längtan efter kroppslig och andlig närhet. Kärlek som föda; blir en nödvändig huvudrätt för poetens djupa kärleksaptit:

*Människor går att äta, visste du inte det,
Att smeka, bita, kyssa, krama!
Jag äter för att bli vänlig,
jag äter för att nå min positiva pol.
Jag äter för att jag är hungrig.*

Den andra diktsamlingen, ”Ord i känslans guld”, följer upp en koncentrerad ”jaglyrik”, där poetens självkänsla sätts på prov. Jag anar, att det pågår en kamp, som kan liknas vid en ”jakobsbottning”. Känslans ingredienser finns. Något har drabbat mig under mörkrets vånda. Någon måste lyssna till mina känslor, min kamp, mitt skrivande, mitt jag. Vem lyssnar, när det är sent? Jag har kämpat. Jag har ”skrivit och skrivit”. Så heter det i dikten ”Mitt kämpade ego”. Men att skriva medför ändå en inre lättnad; ordens nödvändiga terapi:

*Att skriva en dikt
Är att toka sig själv
Att sätta punkt för resonemanget,
Att finna bra uttryck,
Att lätta en börda...*

All väsentlig dikt är på ett eller annat sätt terapeutisk dvs. den lindrar och förlöser, när dess ord träffar rätt. Euforin kan vara nära. Det är då, när känsla och tanke i förening kan tolka en sammansatt livssituation, för att efter en tid kunna betraktas på behörigt avstånd, och kanske därefter lämnas därhän; såsom en dikt, som kan leva sitt eget liv.

Den självbiografiska dikten ”Jag var len hud ...” visar sambandet mellan jaget och en inre medveten självsyn, där ordens enkla sammanställning visar in i poetens konkreta och mycket personliga universum:

*Jag var len hud
mot mjuka lakan,
jag var röd kind
mot sval kudde.
Jag var tänt ljus
I andra rummet
och mor.
Jag var min profil på väggen...
Jag var surrande fluga
och tickande klicka.*

*Jag var jasmin och syren
runt trädgårdsmöbler
i skymningen.*

Den självupplevda lyckan känns ändå överklig, främmande. Den är av starkt övergående karaktär. Bakom nästa hörn kan den vara bortblåst, som en skymningens hastigt påkomna kyla.

Krampaktigt beskriver Sonja hur hon vill hålla kvar en lyckokänslas glädje: ”Jag är så rädd om mina lyckokänslor, så jag hellre sträckröker fem cigaretter/ än slutar efter två...”. En dags arbete tycks heller inte vara särskilt meningsfullt. Det blir en dag inrutad av pengar, minuter och sysselsättning – och natten, inramad av mardrömmar. Den sömnlösa orosnatten är en närvarande verklighet. Poeten slukas av den, plågas intill uppgivenhet. Under den oroliga natten tränger tankarnas envisa surr in i hjärnvindlingarnas minsta vrå och pressar mot vansinnets gräns.

Som en kritisk Sonja Åkesson

Här blir Sonja Åkesson en besläktad ledsagarinna. Hennes omutliga kritik av konsumtions-samhället finns också i Sonja Andersson dikter. Den personliga ledan, uppgivenheten och den själsliga komplexiteten finns här också, liksom fokuseringen på den ensamma kvinnans kamp för självkänsla, självkänedom och integritet i ett modernt samhälle.

Jämlikhetsfrågorna är centrala för dem. Kärleken är komplicerad, och om den någon gång skulle infinna sig, så ställer den sig på kant med livet; genustillhörigheten skärper sinnena, och energin transformeras in i komplicerade kyssar och en skör sårbarhet.

I samlingens sista dikt talas om själens närvaro i den mänskliga kroppen. Författaren beskriver med stark rörelse känslas flykt över hav och äng, över sköna rum och ytor, där moln seglar fram, friktionsfritt, över öppet hav och stilla land. Det är en längtan efter själens flykt och vila, samtidigt en önskan om den eviga närvaron av en gudomlig gnista. Denna upplevelse får följande formulering:

*Tänk om det bor en ande (eller själ) i varje människa. En tyngdlös, köttlös
skepnad i denna blodiga massa.*

Sonja Andersson gör ofta en plötslig iakttagelse, en snabb karaktärisering av ett förhållande. I sin spontana känslighet kan hon då och då uppfattas som alltför naiv och oberäknelig. Eller är det så att bakom eller under den allvarliga ytan finns en samlad disparat känsla av resignation. ”Jesussången” visar ett sådant mentalt tillstånd, där de inledande orden kan visa på det naiva upptågets karnevalsans:

Jesus är all right.
Jesus är all right.
Han föddes i ett stall
och dog på ett kors.

Sade att himlen

är ock på jorden.
Åt och drack vin,
åt och rack vin.

Poeten, med författarjagets komplext sammansatta inre, vill utåt vara den vackra lysande blomman, som doftar himmelsk nardus. Hon är en Maria i Betania, som smörjer Mästarens fötter och torkar dem med sitt hår. Det är att vilja vara i ett varmt kärleksförhållande, och samtidigt att vara "älskad/ som en vit sommarsky", som det heter i dikten "Så vill jag vara". En stark inre önskan om gudstrons närvaro manifesteras i flera dikter, vilka mer eller mindre går att hänföras till bibliska motiv och förebilder.

Så är det även i dikten "Större skönhet". Här använder sig Sonja Andersson av motivet "möte eller inte möte" dvs. vara sedd eller inte. Hon genomskådar den påtagliga dubbelmoral som kan utövas i religiöst kristet sammanhang. Man är så besatt av "att gå ut i världen" så att man inte ser sin nästa, sin broder och syster. Dikten "Större skönhet" bär på ett frö av sådan karaktär. Här berättas om människan som "går förbi", "hon ratar både norr och söder, öst och väst, hav och land." Ja, hon är i stort likgiltig för denna världen och därmed för människor och deras problem och drömmar.

Diktens centralgestalt förverkligar sig själv, samtidigt som en omedvetna inre själviskhet, införlivas i en projicerad gudsbild. Som slutfras konstateras sakligt: "Hon/ ville omvända alla/ till att ta emot Jesus. Ja, kärlek och vänskap i Kristus/ var allt hon ville". Prästen, leviten, som går förbi, har också sin kristusdröm, men den får inte förminskas.

Författaren vill påvisa den skenhelighet som ligger som en hinna över den upplevda verkligheten. Och allt detta återkommer som i en naturlig kretsång. Livets förvandlingar blir återkommande metamorfoser i en påtaglig fenomenvärld. Vari verkligheten egentligen består är den återkommande frågan? Hos varje individ upprättas det som kan få beteckningen "universum".

Den ärliga tron

Poeten Sonja höjer här blicken för att i ett samlat synfält konstatera att varje människa bär på sina egna insikter, vilka lever inneslutna i ett eget, personligt universum. Allt är mer eller mindre privat med egna upplevelser och personliga "skalor". Även när den till synes färgsprakande hösten infinner sig är det den privata upplevelsen som integreras i personligheten. Den allmänna relativismen är tydligt närvarande. Därmed är det svårt att kunna lita till ord som vill beskriva sanningen, rättvisan, gudsnärvaron. Gud kan då reduceras till en banal "plåstererbjudare" med humoristiska förtecken.

I diktsamlingen "Elden och spegeln" fullföljer författaren den inre driften att skärsåda sig själv och mer eller mindre problematisera sin personlighet. Dikten "värker i sin frihet". Den drar in sökarljusets ofrånkomliga sken i ensamhetens vrår. Det kan betyda att det kostar på att se in i sig själv, rannsaka sitt samvete eller definiera existensen här och nu. Dikten värker; dess tankar fyller "ett kokande, värkande huvud" och liknas vid en svår förlossning: "Som en baby/ ur ett blödande, värkande sköte." De framfödda orden kan inte vara meningslösa. De är som barn, "fristående krafter".

Dikten ”Fri häst” blir här en symbol för det nödvändiga och oundvikliga. Den inneboende skaparkraften håller en levande dikt med ord och näring. De har en uppgift i olika stämningsslagen, såsom när författaren själv, diktaren, liknas vid den ”fria hästen” eller den ”lustiga busken”. Det kan i sin tur förklara emotionella svängningar mellan allvar och lek, ljus och mörker, eufori och depression.

*Jag var fri häst i hagen.
Jag var lustig buske
i skogsbrynet.*

*Men den store
lille trädgårdsmästaren
planterade om mig
och tuktade mig.*

*Jag minns min bångstyrighet.
Jag minns mina fula kvistar.*

Näpst!

*Nu är jag travare
på tråkigt grus.*

Men det är inte lätt att vara en ”travare på tråkigt grus”. Det kan gränsa till en viss stolthet men i första hand till en ensamhet som inte är självvald. Den solitära människan trängs alltmer in bland skuggor av vånda och leda. En synbar självsäkerhet kan också i vissa avseenden vara prövande för vänner, där förtroenden kan sättas på spel. Till slut kan stenarna i det inre bli mycket tunga och kalla, som Sonja skriver: ”Jag bär en sten/ en ibland lätt/ ibland tung börda: min ensamhet.”

En samling dikter har fått namnet ”Hins hage”. Dikten ingår som ett avsnitt i samlingsvolymen som fått titeln: ”Hälsning från mitt liv”, liksom de utgivna fyra samlingarna. Förmodligen är det sent skrivna dikter som samlats i ”Hins hage”, liksom de mindre avsnitten ”Lära treåring till fullfjädrad författarinna” och det mer religionsfilosofiskt färgande slutavsnittet – ”Intervjuer med fem Jahvээр”.

I ”Hin hage” finns ett mer renodlat samhällsperspektiv, där individ och samhälle samspekar eller inte samspekar. Desillusionens tankar gör täta nedslag i en känslig själs upplevelser. I förlängningen finns en kamp mellan tro och otro. Till slut konstateras att ”tio Guds bud räckte inte. Jesu kärleks Gud/ och hans död på korset/ var inte nog.” Efter den insikten blir världen och dess påtagliga närvaro en personlig plåga. Världen integreras mer och mer som en psykisk belastning eller som en oundviklig motståndare, där konfrontation och motstånd är det självklara mönstret.

Psykiatrins patentlösningar

Ingen lyssnar. Även terapeuten låser sig fast i en teoretisk agenda och signalerar avstånd och missförstånd. Kanske något av en insiktsfull sanning, då psykoterapi så här i efterhand kan

granskas. 1970-talet var impregnerat med olika terapeutiska strategier för grupp- och individualterapi. Sonjas insikt blev ytterligare en tung sten på inre börda:

*Psykatrikern
är full med
barnsliga patentlösningar.
Varför
lyssnar han inte
på de betrycktas sånger?
Är han rädd
att räknas ut
ur le corps diplomatique.*

De öppet personligt berättande dikterna visar på en inre spännvidd, där engagemanget i samhället och för världen, tas in i det privata. I några länge berättande dikter, som t.ex. ”Öden” och ”Mina första intressen” pendlar poeten mellan jag och du, mellan jaget och världen. I det inre privata seendet kan både Tarzan, Kajan Hjelms, Ester Williams och Jane Powells öden glimtvis passera förbi.

Sonja var född 1932. Det andra världskrigets händelser etsade sig fast i en ung människas sinne; här var ljus och optimism en bristvara. Hon skriver senare:

*Jag hade fått
en strimma sol!
under världskrigets mörker.
Nu var världskriget slut
men mitt privata krig började.*

Den unga tonårssjälens upptäcker världen och den egna identiteten formas. De nära relationerna är viktiga, hem, familj, vänner. Drömmar finns och framtidens samhälle skall byggas med solidaritet och jämlikhet. Den inre kristna drömmen om himmelriket blir en tanke som planteras här och nu.

Olika ideologier vill gärna lägga beslag på en social gemenskap. Men, trots detta, finns en verklighet, som poeten upplever, ser och bedömer. Vasakyrkans klockringning i det centrala Göteborg känns som ”suckar från de dödssjuka”. Kyrkklockans ”suckar” blandas med de bullrande ljuden från all trafik. Mitt i vimlet kolliderar denna verklighetsbild med ”palmhusdrömmen”.

Det är en dröm om ett ”sällsamt rike med vita statyer” – en plats, en samvaro, där liv och dröm blir verklighet. Det är här som Sonja Andersson säger sig kunna ”leva”. Det är i en kärleksfull värld, som vill berätta om det återupprättade paradiset, inte det förlorade, utan det som var i begynnelsen; där allt var gott och där ormar och paddor kunde finnas som sällskap.

Konflikt mellan människa och verklighet kan märkas i var och varannan dikt. Konkreta iakttagelser av ett snabbt seende glider förbi. Som när hon förstår både ”ekorrar och getingar”.

De kräver ingenting, säger hon, ”bara en viss frihet”. Annat är det med människans förnöjsamhet eller likgiltighet, som kan ”trösta sig med fotoalbum och kaffe – i bästa fall!

Mer accentueras att ett plågsamt inre mörker skymmer för tillit och gemenskap. Författaren drar sig tillbaka. Tar avstånd från världen, går in i sig själv och drivs längre in i utanförskapets landskap. Sonja skriver, att hon ”drar sig tillbaka till sin fåtölj, drömmar och minnen”.

I ett dunkelt inre kan en prövad människa känna sig ockuperad av mörka, aggressiva krafter. Hon ger upp och låter sig ledas. Det medvetna blir omedvetet. Man både förstår och inte förstår. Kanske är offertanken nära? Sonja skriver på samlingen sista sida:

*Jag gillar inte min roll.
Jag vet inte min roll.
Jag förstår inte min roll.
Jag väser långsamt och motvilligt
in i min roll.*

De sjutton partierna i långdikten ”Lära treåring till fullfjädrad författarinna” visar upp en karta av personliga iakttagelser vad gäller etik, moral, sociala spelregler och relationer i ett komplicerat samhälle. Det är en intressant, lättläst och ställvis roande läsning, som inrymmer både allvarets sötma och lekens espri. Här gör författarinnan näriakttagelser av en bildningsgång, som förmodligen innehåller åtskilliga självbiografiska moment. Berättelsens röst återkommer med plötsliga infall, omdömen och direkt aforistiska påståenden som:

*I grund och botten är vi alla som små grodor, som
skuttar vilset omkring och till sist alltid sorgset
sjunker tillbaka i det träsk vi hör hemma.*

Iakttagelsen visar omedelbart in mot den absurda teaterns stora gestalter, som Ionesco och Beckett. Livets möjliga optimism ligger i att ”födas över sin egen grav” eller som Sonja Andersson ”sjunka tillbaka i det träsk vi hör hemma” Träsket för också tankarna till Dantes gudomliga underjordsskildring, där de syndfulla människorna för evigt trampar omkring i helvetes dy, utan framtid eller hopp. Absurdismens helvetesvandringar blir här påtagliga, liksom en mödosam tolkning görs av de rådande alternativen. Den förenklade metaforen fastnar som känslökalla substantiv i ”själens natt”: ”Bladregn Kulregn/ Stenens Eko i själens kvar...”

De sista dikterna

De fem sista dikterna i ”Hälsning från mitt liv” handlar om en sorts ”Jakobsbrottning” med den gammaltestamentliga gudsföreställningen. Avsnittet har ingångstiteln ”Intervjuer med fem Jahvéer”. När hon nu använder det hebreiska ordet för gud förmodar jag att hon har koncentrerat tankarna på den hebreiska textens sammanhang. Ordet ”jahve” uttalas alltså inte av någon levande människa. Gud, ”jahve”, är suverän i himmel och på jord. Ord ur hans mun är lag och samtidigt livets innersta vilja. Poeten tillskriver det absoluta och det högsta.

Det är därför inte överraskande att Sonja Andersson vill förlöjliga gudsbilden. Gud beskrivs som ”mannen i skjortärmarna”, ”en liten söt gubbe” som ler inåtvänt, och i likhet med en

”fantomenkrönika” kan regentlängder radas upp mot historiens djup. ”Gud som en pingpongboll”; det heliga har blivit ett underjordiskt helvete. Krigsguden Jahve blir allt tydligare. Här finns Jobs situation beskriven, arvsyndens oförklarliga dogm och de otaliga slagfälten i form av död, slakt, förföljelser, nazism. Den likgiltige guden avslöjas och hånas. Till slut tar åklagaren, författaren, fram ett antal evangeliska Jesuord från de tre äldsta evangelierna. Jahves svar: ”Det liknar hotelser.” Med en sådan utgång är inte försoningen möjlig; inte heller nåden i dess olika former.

De fem dialogerna mynnar ut i en spydig grotesk. ”Guden” förändras plötslig och blir en ”grinig gumma”. Ur bilradion strömmar enkla slaggers med en ironisk dryck, blandad med tragikomiska droppar: ”Tro lilla hjärtevännen... än finns det hopp/ än är det lustigt att leva...”

Jag har berättat om ”en levande själ” – en människa, vars liv levdes i de centrala delarna av Göteborg under femtio- och sextiotalen, fram till den dag då havet tog emot hennes kropp. Så här efter läsningen har jag funderat över varför jag inte känt till henne, när hon bodde i det kända Haga, där jag själv befann mig under denna tid. Hon sågs inte i Författarsällskapets lokaler på Västergatan eller Vasaplatsen.

Sonja uppmärksammades dock av ett antal kritiker, som mött hennes dikter, som utgavs på stencilförlagt INFERI i Bollnäs. Underligt att en så banbrytande poet måste sända iväg sina alster till det inre av Hälsingland för att bli uppmärksammad.

Varför har inte något Stockholmsförlag tagit sig an hennes dikter? De lever vidare i en klar feministisk tradition, där hon finns närvarande med referenser till Majken Johanssons religiösa tro, Sonja Åkessons språksociala experiment och Kristina Lugns ironiska och starkt konfliktfyllda relationer mellan man och kvinna.

Och varför skulle inte Sonja kunna uppfattas, såsom en lyrisk begåvning: som en levande Karin Boye från Alingsås!

Samlingsvolym: Sonja Andersson. Hälsning från mitt liv. Sonja Andersson. Inferi.1978.

Boken består av:

1. Förord av systemen Siv Andersson
2. Ord i känslans guld
3. Nästan lycklig
4. Elden och Spegeln
5. Hins hage
6. Lära treåring till fullfjädrad författarinna
7. Intervjuer med fem Jahvéer

Rättigheterna till boken har numera internetförlaget ALIDA BOK.

